

ÜNLÜ AZERİ ÂŞIK KÖR NESİP

Naile ASKER*

Özet

Akbaba-Çıldır âşık muhiti tanınmış üstadı Kör Nesip (1870-1944) Anadolu ve Azerbaycan âşık mekteplerini sanat geleneği, saz-söz-icra yönüyle birleştiren son Azerbaycan âşığıdır. Hayatı çarlık Rusya ve Sovyet Rusya döneminde geçen âşığın sanatı milliyetçilik ve rejime isyan ruhuyla doludur. Lenin'i, sosyalizmi, Sovyet düzenini öven bir tek mısra olsun şiir yazmayan Kör Nesip bolşeviklerin politikasını şiddetle eleştirmiş, Akbaba bölgesinde oturan Türklere karşı Rus-Ermeni işbirliğini kınamıştır. Buna göre de Sovyet döneminde zaman zaman göz hapsine alınan Kör Nesip'in şiirleri yasaklanmış, derlenmemiş, basılmamış, sanatı araştırılmamıştır. Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra Kör Nesip'in sanatına ilgi artmış, şiirleri ağızlardan derlenmiş, kitap halinde neşredilmiştir.

Anahtar kelimeler: Aşık Nesip, Akbaba-Çıldır âşık muhiti, Sovyet düzeni, eleştiri.

Abstract

Kör Nesip (1870-1944), a famous ashug (folk singer) of Akbaba-Childir ashug environment, is the last Azerbaijani folk singer of the area who has combined in his activity three components music, verse and singing. The ashug, who has spent his life in the epoch of the tsar and Soviet Russia had always a national and fighting spirit. He has never praised Lenin, socialism and the Soviet regime in his writings and criticized the policy of the bolsheviks, reproaching the anti-Turkish policy of the joint Russian-Armenian forces against the Turks in Akbaba province. Therefore during the Soviet regime he has always been kept under control, his poems were prohibited to be published, and his creative activity has not been researched. After Azerbaijanian got its independence his creative activity was given a due attention to, his poems were collected and published.

Key words: Ashug Nesip, Akbaba-Childir ashug environment, Soviet regime, criticism.

Akbaba-Çıldır âşık muhiti, zengin geçmişe sahip büyük Türk âşık edebiyatının en gelişmiş kollarından birisidir. Anadolu ve Azerbaycan âşık mekteplerini birleştiren Akbaba-Çıldır âşık muhiti, adından da görüldüğü gibi, Türkiye'nin Çıldır kazası ile şu anda Türkiye sınırları dışında kalan Akbaba kazasını kapsar. Maalesef bu çok zengin muhiti kendine özgü özellikleri Azerbaycan'da az tetkik olunmuştur¹. Bunun iki başlıca sebebi vardır. Birincisi, Akbaba-Çıldır âşık muhiti coğrafi konumu itibarıyla Azerbaycan'dan bir hayli uzaktır. İkincisi, bu bölge tam 40 yıl, yani 1878-1918 yılları arasında Türkiye'nin değil, çarlık Rusya'nın egemenliği altında olmuş, 1920'den sonra onun Akbaba kısmı önce Sovyetler Birliği'nin, 1991'den sonra bağımsız Ermenistan'ın sınırları içinde kalmıştır. SSCB ile Türkiye'nin farklı politik, ideolojik ve askeri bloklara mensup olması, sosyo-kültürel ilişkilerdeki gerginlik bölgenin dikkatten kaçmasına sebebiyet vermiştir. Akbaba-Çıldır âşık muhiti Türkiye'de de yeterli derecede araştırılmamış, sadece Türkiye'de çıkan bazı ansiklopedilerde² ve araştırmalarda³ bu

* *Qafqaz Üniversitesi (Bakü).*

¹ *Azerbaycan Aşık Şirinden Seçmeler*, Bakü 2005, I. cild, 376 s.; *Anadolu Aşıkları*, Toplayıp tertip eden ve işleyen: K. Kuliyeva, Azereşir, Bakü 1993; M. Hacıyeva, *Türk Aşıkları*, Bakü Elm 2004, 207 s.

² *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Hazırlayan: Dr. İskender Pala. I-II ciltler, Ankara 1990; *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri (Tarih - Antoloji - Ansiklopedi)*. 9. Cilt. Ötügen-Söğüt, İstanbul 1989.

muhitin Çıldır kısmında yaşamış sanatkarları hakkında bilgi verilmiştir. Aslında bu muhitte muhtelif dönemlerde Pir Sultan Abdal (XVI yy.), Bağdad Hanım (XVI yy.), Âşık Ömer (XVII yy.), Hasta Hasan (1760-1840), Âşık Şenlik (1850-1913), Âşık Muharrem (XIX yy.), Âşık Zülali (1873-1959), Âşık Gülistan (1920-1970), Âşık İskender Akbabalı (1925-1995) gibi ünlü saz söz ustaları yaşayıp eser üretmiştir.⁴

Akbaba-Çıldır âşık muhitinin tanınmış sanatçılarından, usta temsilcilerinden birisi de Âşık Nesip'tir. O, âşıklık geleneklerine uyarak seleflerinin sanatını derinden benimsemiştir. Bu âşıklar arasında Hasta Hasan'ın özel bir yeri vardır. Hasta Hasan, Doğu Anadolu'da âşıklık sanatının gelişmesinde büyük rol oynamış, bir çok âşığa, ve Âşık Nuri'ye üstatlık yapmıştır. Rusya ile Osmanlı devletleri arasında imzalanmış Edirne Barışından (1829) sonra yerli Türklerin sıkıştırılması, göçe zorlanması sonucunda Hasta Hasan da köy halkı ile birlikte 1831'de Ahırkelek'in Lebis köyüne göçmüştür. O, dömeninin görkemli sanatkarlarından olan Kul Karani, Usta Polad, Ömer, İrfani, Sefili ile atışmış, çok sayıda üstatname, divani, tecnis, koşma ve bir kaç destanın müellifi gibi ün yapmıştır.

«Oğuz İlinden, Ozan Dilinden» kitabında Hasta Hasan hakkında şu bilgiler verilmiştir: «Akbaba, Akıska, Borçalı ve Türkiye'de ün yapmış meşhur âşıklardandır. Batum, Espince, Abastümen ve Erivan vilayetlerinde düğünlerde çalıp okumuştur. Soyca Akıska Türklerindedir. Âşığın adı ile adlanan Hastahasanlar ailesi de diğer Akıskalılar gibi 1944'te Kazakistan'a sürülmüştür. 1970'li yıllarda bir kaç defa Kazakistan'ın Talkar şehrine giden Âşık İskender, Hasta Hasan'ın 85 yaşlı kızı ile, torunları ile sohbet etmiş, âşık hakkında bilgi toplamıştır»⁵.

Hasta Hasan, çağdaşları ve halefleri, özellikle de Aşık Şenlik (1850-1913) üzerinde derin iz bırakmıştır. Bu etki Âşık Şenlik'e, Hasta Hasan'ın çırağı Âşık Nuri'den geçmiştir. Âşık Nuri, üstadını çok sevmiş, ondan öğrendiklerini çıraklarına, o sıradan Âşık Şenlik'e aktarmıştır. Çok sonralar Aşık Şenlik üstat âşık olduğu zaman sanki tarih tekerrür etmiş, bu defa Âşık Nuri'nin oğlu Balakişi, saz söz öğrenmek için babasının eski çırağı Âşık Şenlik'in yanına gelmiştir.

Çıldır-Akbaba âşık muhitinin zirvesi olan Âşık Şenlik bir çok saz havaları yaratmıştır. Bunlardan «Çıldır divanisi», «Deli hicrani», «Çıldır güzellemesi», «Çıldır çukurbaşı» günümüze kadar gelmiştir. On iki simli sazda yaratılan ve çalınan Çıldır saz havaları başka bölgelerdeki saz havalarından farklıdır. Maalesef bu havaların bir kısmı unutulmuştur. Fakat Şenlik'in yarattığı bu dört saz havasını Âşık Nesip korumuş ve çırakları aracılığıyla günümüze ulaştırmıştır. Âşık Şenlik, divani, muhammes, koşma, ayaklı koşma, tecnis, cıgalı tecnis, bayatı ve diğer türlerde eserler yazmıştır. O, devrinin aksakalı olmuş, Doğu Anadolu'nun üç vilayetinin Rusların elinde olduğu dönemde halkı vatana sevgi, düşmana nefret ruhundaki şiirleri ile zafere seslemiştir.

Âşık Şenlik, sözün tam anlamında Azerbaycan ve Anadolu âşıkları arasında köprü rolünü oynamış, bu iki bölgenin ortak özelliklerini sanatında birleştirmiştir. Onun Kars-Gümrü ve Borçalı âşık muhitine bağlılığı ve etkisi de su götürmez bir gerçektir.

Âşık Nesib'in hayatına ve yaratıcılığına gelince, onun Sovyet düzenine karşı menfi, hatta düşmanca tavrı yüzünden eserlerinin neşri şöyle dursun, şifahi propagandasına dahi izin verilmemiştir. Ona göre de bazı istisnalar dışında Âşık Nesip hakkında çok az yazılmış, onun zengin irsi derlenmemiş, sanatı ayrıca tetkik edilmemiş, araştırılmamıştır.

Âşık Nesip hakkında ilk ilmi malumat 1988'de Gaşem Veliyev'in « Âşık Şenlikin Hayatı, Muhiti ve Poetik Yaratıcılığı» adlı doktora tezinde⁶ verilmiştir. Bundan yaklaşık on yıl sonra folklorcu Süreyya

³ Çıldırli Aşık Şenlik. Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri (İnceleme-Metin-Sözlük). Hazırlayan: Ensar Aslan. Erzurum, 1973, 455 s.; Günay Unay. Tükiyede Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motivi. Ankara, 1993; Arpaçay Köylerinden Derlemeler. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

⁴ Avtandil Akbaba. Akbaba-Çıldır Aşık Muhitinde Aşık Nesib'in Yeri, Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine Konulu V. Uluslararası Folklor Konferansı Bildirileri. Bakü 2007, s. 99.

⁵ Oğuz İlinden, Ozan Dilinden. Toplayan: Aslan Bayramov. Bakü Elm 2000, s. 78.

⁶ Gaşem Veliyev. Aşık Şenlik'in Hayatı, Muhiti ve Poetik Yaratıcılığı. Basılmamış Doktora Tezi, Bakü 1988.

Akbabalı, «Akbaba Folkloru»⁷ adlı kitabında Âşık Nesib'in hayatından bahsetmiş, bir kaç şiirini sunmuştur. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü çalışanlarından Tacir Samimi'nin 2000'de çıkan «Duman Dağı Bürüdü»⁸ kitabında da aşığın bir kaç şiiri verilmiştir. Dr. Aslan Bayramov'un tertip ettiği «Oğuz İlinden, Ozan dilinden»⁹ kitabında Âşık Nesib'in hayatı ve sanatı hakkında daha geniş bahsedilmiştir.

2004'te Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü Bilim Konseyinin kararı ile aşığın eldeki eserleri « Âşık Nesip» adı altında¹⁰ neşr edilmiştir. Prof. Dr. Hüseyin İsmailov kitaba «Kör Talihe, Kara Bahta Ne Desem?» adlı büyük bir makeddime yazmış, aşığın sanatını geniş biçimde tahlil etmiştir.

Dr. Avtandil Akbaba da « Âşık Nesib'in Sanat Dünyası» adlı araştırmasında¹¹ bu görkemli saz söz üstadının hayatı ve sanatı üzerine geniş bilgi vermiş, doğum ve ölüm tarihini kesin olarak belirlemiş, aşığın gerçek tevellüt tarihinin 1870, ölüm tarihinin ise 1944 olduğunu saptamıştır. Yazar, Âşık Nesib'in, şimdi Ermenistan sınırları içinde kalan Akbaba mahalının (Amasya reyonunun) Güllübulak köyünde doğduğunu ve 74 yıl ömür sürdüğünü, aynı köyde 1944'te vefat ettiğini, 'Taze kabiristanlık'ta defnedildiğini ve baştaşında «1870-1944» rakamları kazıldığı yazmıştır¹².

Âşık Nesip, Bayram adlı orta halli bir köylünün ailesinde dünyaya gelmiş, Yusuf ve Rıza adlı iki kardeşi olmuştur. Nesip daha küçükken babasını kaybetmiş, kardeşleriyle birlikte amcası Emir'in yanında büyümüştür. Çocukluk yıllarında çiçek hastalığına yakalanan Nesip, gözlerinin ışığını yitirmiştir. Bu dert ömrü boyu ona azap vermiş, sanatına yansımış, halk arasında ve sanat dünyasında «Kör Nesip» adıyla çağrılmıştır.

Âşık Nesip, körlüğüne göre hiç tahsil görememiş, fakat olağanüstü belleği ve yiti zekası sayesinde bilgili adam gibi yetişmiştir. Gözleri görmediğinden hareketi kısıtlı olan genç Nesip kendisine bir uğraşı bulmak için saza gönül vermiş, kısa sürede çalıp söylemeyi öğrenmiştir. Komşu kızı Bahar'a tutulan Nesip, uykuda bir dervişden elma alarak yemiş ve hak aşığı gibi tanınmıştır. Aşıklık sanatının sırlarını öğrenmek için tecrübeli bir aşığın yanında çirak olmak istemiştir. Önce tanınmış sanatçı Göleli İbrahim'in yanında çirak olmuş, üstadının vefatı üzerine bu iş yarım kalmıştır. Nesip, Güllübulak'da yapılan bir düğünde Âşık Şenlik'le tanışmış, çirak olma dileğini iletmiş, Âşık Şenlik buna memnuniyetle evet demiştir.

Âşık Şenlik'in yanında sanatın sırlarını derinden benimseyen Âşık Nesip kendisi de müstakil olarak meclisler geçirmeğe başlamıştır. Onun Akbaba'da, Gümri'de, Çıldır'da, Kars'ta, Ahıska'da, Ahırkeklek'de, Erivan'da, Borçalı'da yönettiği meclisler dillere dastan olmuştur. O, çok sayıda koşma, geraylı, divani, muhammes, tecnis yaratmış, destanlar koşmuş, Azerbaycan âşık şiiri tarihine üstat sanatkar gibi dahil olmuştur.

Âşık Nesib'in yaratıcılığı iki merhaleden oluşmaktadır. İlk merhale onun gençlik devrine, Bahar'a beslediği aşk dönemine tesadüf etmektedir. Yaratıcılığının ikinci merhalesinde o, yetkin bir sanatkar olarak karşımıza çıkıyor. Onun sanatı hayatın bütün alanlarına ışık tutmuştur: Müslümanlara karşı Rus-Ermeni işbirliği, ağır hayat şartları, milli zulüm, Türk-Sovyet sınırının kapatılması, 2. Dünya Savaşının getirdiği maddi ve manevi sıkıntılar, nihayet rejim karşıtı olduğu için ev hapsine alınması, dışarı çıkmasına izin verilmemesi vs.

⁷ Azerbaycan Folkloru Antologiyası, Akbaba Folkloru. Hazırlayan: Süreyya Akbabalı, Bakü Azerveşir, 1997.

⁸ Duman Dağı Bürüdü, Hazırlayan: Tacir Samimi Bakü, 2000.

⁹ Oğuz İlinden, Ozan Dilinden. Toplayan: Aslan Bayramov Bakü, Elm, 2000, s. 84-86.

¹⁰ Âşık Nesip, Hazırlayanlar: H. İsmailov, T.Kurbanov, Bakü, Seda, 2004.

¹¹ Avtandil Akbaba. Âşık Nesib'in Sanat Dünyası, Bakü, Elm, 2008, 96 s.

¹² Avtandil Akbaba. Akbaba-Çıldır Aşık Muhitinde Âşık Nesib'in Yeri / «Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine» Konulu V. Uluslararası Folklor Konferansı Bildirileri, Bakü 2007, s. 99; aynı yazar: Âşık Nesib'in Sanat Dünyası, Bakü Elm, 2008, s. 16.

Âşık Nesip, hayret edilecek derecede üstadı Âşık Şenlik'e benziyor. Her ikisi bütün varlıklarıyla Türkçüdür. Acıklı vakitlerinde ikisi de gözünü budaktan esirgemez. Hatta ikisinin de atının adı Alaşa'dır. Her iki Alaşa sıyahtır, yavaş ve zayıftır. Hem Âşık Şenlik, hem de Âşık Nesip kendi atına mizahi şiir koşmuştur. Âşık Nesip, Alaşa'sını şöyle tarif eder:

Alaşa'nın lanet gelsin zatına,
Ne kardaşdı, ne yoldaşdı, ne attı.
Boş yerece meni salmış azara,
Ne geberdi, ne kurt yedi, ne yitti.

Deprenişi ağır-ağır, leng olur,
Yazık canım söylenmekten deng olur.
Alaşa'ynan aramızda ceng olur,
Âşık Nesip ne terk kıldı, ne sattı¹³.

Âşık Şenlik'se kendi Alaşa'sını şöyle tasvir eder:

Lanet gelsin Alaşa'nın karına, (hayırına)
Dörd abbası (para) verdim onun şerine,
Gönün soydum otuz manat (para) yerine,
Cesette kuyruğu, yalı kalıbdı (kalmış).

Sefil Şenlik dersin hakdan okudu,
Feleğin gazabı ona çokudu.
Dokuz aydır çaktırdığım yokudu,
Ayağında bir tek nalı kalıbdı¹⁴.

Âşık Nesip ile Âşık Şenlik arasında yalnız üstat-çırak ilişkileri olmamış, onları derin sevgi ve manevi yakınlık birleştirmiştir. Onlar birlikte nice nice meclislerde çalıp okumuşlar. Âşık Nesip, üstadının vefatına kadar onunla sık ilişki içinde olmuş, kendisini daima ona borçlu saymıştır. Üstadının ölümünden sonra Şenlik adını duyunca çocuk gibi ağlar, sonra sazını göğsüne basarak dertli dertli okurmuş:

Bir vakit bu yerden keçip gidipti,
Gezer ağızlarda sözü Şenlik'in.
Tebli adamların sinesindedir
Çeşmesi, bulağı, sözü Şenlik'in.

Günden güzerandan sınar (kırılır) yüreğim,
Ay Nesip, ustadı anar yüreğim,

¹³ Age, s. 78.

¹⁴ Çıldırılı Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri (İnceleme – Metin – Sözlük). Hazırlayan: Ensar Aslan. Erzurum 1973, s. 203.

Hasretten od tutup yanar yüreğim,
Alevi, ateşi, közü Şenlik'in.

Âşık Nesip şiirlerinin son bendinde kendi adını söylerken üstadını da nişan verir, onu anardı:

Ne Corlu var, ne de ustam,
Dert elinde daha matam...
...Tanrının kuluyum, Nesiptir adım,
Çıldırılı Şenlik'tir benim üstadım...

Nesib'in Âşık Şenlik'e çırak olması, onların atışması üzerine yazıya alınmış ilginç bir rivayet var. Güllübulak'ta bir düğünde karşılaşan âşıklar, Şenlik'in teklifi ile atışmaya başlarlar. Âşık Şenlik orta yaşlarında, tecrübeli bir üstat âşık, Nesip ise genç ve tecrübesizdir. Mecliste Nesib'in saz çalması ve şairliyi Âşık Şenlik'in çok hoşuna gider. O, Nesib'in yeteneğini daha derinden öğrenmek için onunla atışmak ister. Şenlik:

Derdin nedir, oğul bala,
Aşkın ataşı sendedir.
Çalmışlarsa yüzüğünü,
Yüzüğün kaşı sendedir.

Atışmadan memnun kalan ve Nesib'i çok beğenen Şenlik onu çıraklığa kabul eder. Şenlik:

Şenlik seni çok beğendi,
Yerindedir mısran bendin.
Bir dünya görensın kendin,
Sözlerin başı sendedir.

Akbaba-Çıldır âşık mektebinin saz havaları başka muhitlerin saz havalardan farklıdır. Âşık Nesip bu saz havalarını yaşatıp muhafaza etmiş ve «Baharı» adlı özgün bir saz havası da yaratmıştır.

«Baharı»m kaldı Bahar'dan,
Yüreğimde bir sim oldu.
Efsunladı derdim meni,
Bir kırılmaz tılsım oldu.

Âşık Nesib'in yaşadığı dönemin toplumsal politik gerginlikleri, özellikle katliamlar ve yağmalar, Sovyet egemenliğinin kurulması ile başlayan Ermeni mezalimi, yerli Türklere karşı Rus-Ermeni işbirliği, Türklerin göçe zorlanması vs. onun yaratıcılığında temel yer tutmuştur. O Lenin'i, komünist partisini asla terennüm etmemiş, bilakis, halkın durumunun kötüleşmesinin sebebini Şura düzeninin, yani Sovyetlerin şovenist politikasında aramıştır:

Şura gelip, dert yetirip bizlere,
Kör talihe, kara bahta ne deyim?!
Müslümanın pejmürdedir ehvalı,
Kan kusuruz lahta lahta, ne deyim?!¹⁵

¹⁵ **Aşık Nesip**, Tertip edenler: H.İsmailov, T.Kurbanov, Seda, Bakü 2004, s. 35.

Sovyet düzeni kurulduktan sonra halkın, vatanın derdi, Akbabalı Türklerin göçe maruz kalması, köylerin boşalması gibi acılı olaylar, Müslümanların ileri gelenlerinin kurşuna dizilmesi, Sibirya'ya sürülmesi halkını seven bir vatandaş ve şair olarak onu rahatsız etmiş, sazi, sözü ile daim halkına destek olmuştur.

1937 yılında Sovyet-Türk sınırının Rusya tarafından kapatılması, Akbaba-Çıldır yolunun kesilmesi, ilişkilerin kopması Âşık Nesib'e ağır dert olmuş, kalbine çalın çapraz dağ çekmiştir:

Akbaba'da hak yitip de dumandır,
Meni boğar bu ayrılık, amandır,
Şura gelmiş, burda beter zamandır,
Türkün doğma yeri Kars'a gidelim.

Âşık Nesip, halkının sevincine sevinip, derdine üzülmüş, politik haksızlıklarla barışmamış, özellikle Sovyet düzenini bir türlü kabul etmemiş, kendi ilkelerinden asla vazgeçmemiştir. Ömrünün son yıllarında söylediği « Âşık Nesip» koşması sanki onun öz halkı karşısında hesap vermesidir:

Elleri dolandın öleden beri,
İmdi kocamışsın, gel, Aşık Nesip.
O kadar haksızlık tutmuş dünyayı,
Döküler gözümde sel, Aşık Nesip.

... Niye unutmuşsun Türkün yolunu,
Kim yoldan çıkardı Tanrı kulunu?
Yeter, azmı çektin sana olanı,
Bari yüzü sulu öl, Âşık Nesip¹⁶.

«Düşerim» redifli koşmasında ise Aşık Nesip, ömrünün temennasız iyilikler için ona muhlet olarak Tanrı tarafından bağışlandığını belirtir:

Vara pula eğilmerem, bakmaram,
Sazsız sözsüz el içine çıkmaram.
Men Nesib'im, birce gönül yıkmaram,
Buta kimi şirin düş'e düşerim.

Gerçek değerini yalnız bağımsız Azerbaycan döneminde alan, tanınan ve halk tarafından çok sevilen Âşık Nesip, aşk, hayat, milli bilinç, dostluk, sadakat, vatan hakkında şiirler yaratmış görkemli saz ve söz ustası olarak belleklerde yaşamaya devam etmektedir.

---

¹⁶ Age, s. 28-29.